

Caravaggio, el misteri del geni

Han agafat un grapat d'ossos i els han exposats en una urna. No cal dir que, després d'un llarg oblit i des de la sortosa recuperació que de la seva obra ens va portar el segle XX, oferir-li al món la sepultura del pintor turmentat i busca-raons, del geni de la llum i la foscor que fou el gran Caravaggio, pot esdevenir un important reclam turístic. Port'Ecole ja té el seu lloc al món.

Potser ha estat per això que s'han furgat els ossaris, que s'han acarat amb ADN de suposats familiars i que s'han tret rapidíssimes conclusions. O potser, tal com declarava Silvano Vincenti, president de l'italià Comitè nacional per a la valoració dels béns històrics, culturals i ambientals i polèmic Indiana Jones del món de l'art, l'impuls indagaire ha vingut "per amor", per poder donar "justa sepultura" al geni dels pinzells. El cas és que els 400 anys que s'acaben de complir de la mort de Michelangelo Merisi da Caravaggio han propiciat grans exposicions i, també, renovellada atenció per a la recerca. El novembre de l'any passat, per exemple, es feien públics els resultats dels treballs duts a terme pels experts de la Galeria dels Uffizzi, a Florència: la diminuta imatge que un restaurador havia trobat l'any 1922 reflectida a la gerra de vi que acompanya el seu jove "Bacús" pot ser un autoretrat del mateix pintor. "Les conques dels ulls grans, un nas ample i lleugerament arromangat, una llavis carnosos, lleugerament separats" que es descriuen aleshores sembla que pertanyen, diuen els infrarojos, a un home d'uns 25 anys amb els cabells arrissats i un pinzell, al costat del seu cavallet de treball: Caravaggio ens pica l'ullet.

La sort ha volgut, a més, que recentment s'hagi recuperat "L'empresonament de Crist", una de les joies del Museu d'Art Occidental i Oriental d'Odesa (Ucraïna), robat el 2008. La cita dels lladres amb el presumpte comprador del Caravaggio va quedar tallada per una sonada intervenció policíaca a Berlín. Res no ha transcendit, a hores d'ara, del suposat adquisidor. Potser és que res no

EL TEMPS

"Noi mossegat per un llangardaix", obra datada devers 1594, quan Caravaggio començava a independitzar-se com a pintor i creava "per a vendre".

Va morir el juliol del 1610. De malària o de sífilis o assassinat o qui sap. El 400 aniversari de la luctuosa efemèride ha propiciat exposicions, n'ha desenterrat (presumptament) els ossos, ha recuperat obres robades, ha tornat a l'actualitat la figura de Michelangelo Merisi da Caravaggio: un pintor d'obra portentosa i vida plena de tumults i de misteris.

se'n sap. O que les investigacions, com se sol dir, continuen obertes.

Temperament. Va tenir èxit i va ser perseguit. Va viure amb passió convulsa un temps igualment tumultuós. Va causar, a parts iguals, escàndol i admiració. Va matar (diuen) i va morir encara no se sap en quines circumstàncies. I, mentrestant, va pintar uns quadres que, passats els segles, continuen deixant trasbalsat l'espectador. La seva vida és un trenca-closques que guarda peces ocultes.

Alarb i bronquinós, Caravaggio no va llaurar-se una posteritat a base de deixebles. Tampoc no es va preocupar de deixar escrites les seves impressions, les seves ensenyances, les seves res. La reconstrucció d'una tan intensa trajectòria vital (i breu, també: va morir als 39 anys) va tenir uns ben poc objectius curadors: els primers apunts biogràfics que ens n'han arribat provenen, ai quines coses, d'alguns detractors declarats. De Giovanni Baglione, per exemple, un pintor al qual no s'havia estat d'humiliar. No cal dir que no en va pas explicar flors i violes.

Michelangelo Merisi no va néixer a Caravaggio, la vila llobarda que, de la mà i el traç decidit i el domini prodigiós de la llum i l'expressivitat humana, ha esdevingut sinònim d'art temperamental: la pacient reconstrucció del seu periple de misteris n'ha acabat situant l'origen a Milà, el 1571. I diuen que el pare, Fermo Merisi, era home de confiança a la casa dels Sforza i que va morir quan Michelangelo tenia tot just sis anys. I que la mare, Lucia Aratori, el va deixar orfe massa aviat. Va viure lluny de la família i amb pocs amics. Igual com va morir.

Abans de tombar la vista cap a Roma, i d'instal·lar-s'hi d'entrada precàriament i d'esgarapar a tort i a dret per un espai propi en aquella ciutat feta de llops (i d'aconseguir-ho: lloc i renom i llegenda, va tenir; però li va costar), Michelangelo Merisi treballava al taller del llobard Simone Patezano, seguidor d'un naturalisme formal aleshores de moda i que ell va interpretar com va voler. Diuen que qui el va impressionar de debò va ser Ticià, però. Sigui com sigui, no ens n'ha arribat cap obra, d'aquelles seves primeres passes pictòriques, i tot és un diuen i contenen i sembla i etcètera.

Els primers anys a la ciutat dels set turons, en tot cas, se li van fer llargs i

penosos: pel caràcter, que no casava ni mica ni gota amb la suficiència de la intel·lectualitat romana, i perquè la supervivència d'un pintor no era fàcil sense mecenes. Ell en va trobar, finalment, però d'entrada li va tocar bregar: uns mesos al taller de Giuseppe Cesari, el Cavaller d'Arpino, pintor de cambra de Climent VIII, van servir perquè aquest tardomanierista descobrís el talent de l'arrauat Caravaggio. I perquè ell (i aquella seva llum que embruixava el llenç) es comencés a fer un nom.

Li feien pintar flors i fruites i ell va donar a les seves natures mortes un portentós toc innovador. Poden ser d'aquella època el famós "Noi amb panera de fruita" i el no menys conegut "Bacus", a la cara malaltissa del qual hom ha trobat posteriorment, en autoretrat, traces de la malària que el va tenir postrat un temps a l'hospital. El cas és que les seves pintures van començar a fer forat. Li van néixer algunes obres per a vendre. I van tenir ressò. L'expressivitat, la contrarietat, la vivesa i l'esclat del contrallum que

No és que fos més cap calent que tants homes disposats a l'escomesa com corrien pels carrers de Roma en aquells temps. Les baralles, els duels, els assassinats per honor, venjança o encàrrec eren moneda corrent en una època de polítiques expeditives, de famílies en pugna pel poder i poques ganes de reparar. Michelangelo Merisi potser era més esquerp que d'altres artistes. Potser tenia el caràcter violent que alguns li han volgut atribuir. O potser no. Potser només era temperamental. Qui ho pot saber. La història ens l'ha pintat especialment arravatat i ja ens va bé, això. Fins i tot casa amb la força i el tremp i la tensió d'alguns dels seus quadres. No tothom pot lluir llegenda, al capdavant. I, ni que sigui negra, suma actius.

El fets incontestables, en tot cas, són que acumulava arrestos i processos judicials: per dur espasa sense llicència, un parell de detencions com a mínim; per difondre poesies difamatòries contra Giovanni Baglione, denúncia i interrogatori; per insultar un hostaler i llançar-li

Es va encendre una baralla al Campo Marzio, el contrincant va caure mort i Caravaggio va haver de fugir de Roma

hi ha al "Noi mossegat per un llangardaix" són fruit d'aquell moment. De seguida li va arribar l'èxit. Els problemes, però, mai no el van deixar.

L'assassinat de Ranuccio Tomassoni. L'any 1595 fou acollit sota la capa protectora del cardenal Francesco del Monte, representant del gran duc de Mèdici a la Santa Seu. El seu *palazzo* Madama va sentir sovint, des d'aleshores, les passes fermes de l'arrauat artista. L'any 1598, per exemple, el mateix Caravaggio es va encarregar de deixar caure l'adreça (i, des d'ella, ben explícitament per a orelles entenedores, el nom de l'influent propietari) a les autoritats que l'havien arrestat sota l'acusació de caminar per Roma armat amb espasa. Ens el podem perfectament imaginar cridant als carcellers de la presó de Tor di Nona, fins i tot amb veu de tro: "Pinto al *palazzo* Madama, jo!". I és possible que, aquella vegada com tantes altres, la referència el salvés del mal tràngol.

a la cara un plat de carxofes, condemna judicial; per injúries, un altre pas per Tor di Nona. Etcètera. Fins que va matar un home.

Encara avui hi ha boira, al voltant de la mort de Ranuccio Tomassoni. Sembla que Tomassoni li havia guanyat deu escuts en algun joc, que es va encendre una baralla al Campo Marzio, que el contrincant va caure mort i que Caravaggio va haver de fugir de Roma. Era el mes de maig del 1606. Ja no hi va tornar mai més.

Des de Nàpols, des de Malta, des de qualsevol lloc on el van dur les amistats, les possibilitats o una nova necessitat de fugir, Caravaggio va maldrar pel perdó. A Roma tenia qui intercedia per ell. Les gestions eren lentes, però, i els resultats més encara. Quan per fi li va arribar l'indult, la Parca li havia passat al davant.

Mort a la platja. Va cercar refugi a les terres dels Colonna, prop de Pales-

A dalt, la "Vocació de Sant Mateu", pintat entre el 1599 i el 1600, que forma part del primer encàrrec important que va rebre Caravaggio a Roma; a baix, "Judit i Holofernes", que s'ha datat entre el 1595 i el 1596.

trina. Després se'n va anar a Nàpols. La rica ciutat de burgesos i cortesans de refinaments cultes li va donar camp per córrer. Inquiet com era, però, aviat es va tornar a embarcar: Malta i el seu orde l'esperaven amb els braços oberts: li feia il·lusió rebre la creu de cavaller de l'orde

i el van acollir, pels seus mèrits artístics, el 14 de juliol de 1608.

Ben poc li va durar la tranquil·litat maltesa, però, al fogós Caravaggio: l'agost d'aquell mateix any va ferir un altre cavaller i el van empresonar, a l'octubre es va escapar del captiveri i al de-

sembre ja l'havien expulsat de l'orde. La darrera fugida de Michelangelo Merisi va ser la més dramàtica de totes. La més desesperada i trista. La que li reservava el pitjor epíleg possible.

A començament del 1609 va desembarcar a Sicília. Es va mig instal·lar a Palerm. Se sentia defallir. El perdó no arribava i li calia tornar a Roma. Les notícies que la gran ciutat rebia del pintor no podien ser més desoladores: es va publicar un avís en el qual s'afirmava que un atac l'havia ferit greument, que l'havia desfigurat, que fins i tot l'havia mort. No sabem si els assaltants van ser enviats de Malta ni si el seu rostre va quedar, tal com afirmaven els rumors, horriblement marcat pel metall. Caravaggio, però, era dur de pelar, i romanien dempeus. Precàriament, rabiosament dempeus. I va pintar encara. Quadres com el vívid *Martiri de santa Úrsula* o com l'expiatori *David amb el cap de Goliath*, on trobem, oferta des d'un autoretrat penitencial, la testa del mateix artista convertida en tros ert de gegant i presta a viatjar a Roma. Li calia el perdó i el suplicava de la millor manera que sabia. L'única, potser.

Li va fallar la sort, però. A mitjan juliol del 1610 es va tornar embarcar. Roma l'esperava i ell volia ser-hi com més a prop millor, per entrar-hi de seguida quan per fi li fos permès. I va fer cap a Port'Ercole, a la petita península de l'Argentario, que aleshores feia pràcticament frontera amb els Estats Pontificis. Només que, en desembarcar-hi, no queda gaire clar a sant de què, el van detenir. Sembla que el van confondre amb algú altre, però el cas és que quan va quedar lliure el falutx ja s'havia fet de nou a la mar. "Furiós, desesperat", explicava després Baglione, "recorria aquella platja sota el sol ardent intentant albirar la nau que s'havia emportat totes les seves coses". I diuen que va caure malalt. De paludisme, novament. O d'una insolació. O de sífilis. O del tifus. O d'un mal cop d'aquells "enemics" que no l'havien deixat de perseguir. El fet és que el seu talent es va apagar aquell estiu del 1610. Havien dit que sí el 31 de juliol. Ara s'ha establert que el 18. Tot sigui per posar data a la trista commemoració.

Peus bruts. Un seu client, Di Giacomo, va dir que Caravaggio era un "cervell torbat". I potser en aquesta

EL TEMPS

EL TEMPS

A l'esquerra, la "Madona dels Palafreners", datada el 1605. A la dreta, "David amb el cap de Goliat" (1609-1610). Es pensa que Caravaggio va oferir, en el cap decapitat del gegant, un autoretrat penitencial.

imatge s'amaguen part de les forces i les tensions que li van recórrer les entranyes i que van propiciar el naixement de tants llenços commovedors. Perquè Michelangelo Merisi era capaç de transmetre en igual mesura la més humana i tendra carnalitat (que escandalitzava místics eixarreïts si és que des d'ella representava la idea intocable de la Mare de Déu) o de recordar-nos que, al capdavant, en cada batec, en cada espurna d'existència, s'hi cova la caducitat i la mort. Per això és, per exemple, que ens ofereix una inesperada dimensió dramàtica quan pinta una en aparença mera natura morta; per això ens pot generar tant de desassossec, el seu *Cistell de fruites*: perquè, a més de l'habilitat tècnica en la representació de la realitat, Caravaggio hi ha afegit alguna cosa més: la vida bategant dels fruits de la terra, l'alè de descomposició de les fulles que es panseixen, de la poma rosegada per un cuc.

No idealitzava, Caravaggio. Ans al contrari: prenia models contemporanis, de carn i ossos i fatigues, i els convertia en els seus personatges d'evocació:

sants, segons encàrrec, però amb un aire tan proper, tant de retrat, que l'observador hi connectava de seguida (hi connecta). Amb la roba gastada, si convé. Amb les ungles fosques. Amb els peus bruts.

Algun contemporani competidor va trobar, expliquen, que la Judit caravagginiana, retratada en el moment de degollar Holofernes, era "massa natural". Un secretari de cardenal va escriure sobre la tendríssima *Madona dels Palafreners*: "Tot és vulgaritat, sacrilegi i disgust". Caravaggio l'havia pintada per a un altar de la basílica de Sant Pere (en realitat li havien demanat una santa Anna i ell, que no dibuixava abans de pintar i que, per tant, eludia el control previ de l'esbós, els va oferir pel mateix preu també la filla i el nét, absolutament carnals). Pocs dies després d'haver col·locat el quadre a lloc, el van despenjar.

Però l'escàndol més gros va ser, potser, el que va despertar la *Mort de la Verge*. Rubens admirava el quadre i va convèncer Vincenzo Gonzaga, duc de Màntua, perquè el comprés. Els carmelites descalços de Santa Maria della Scala

l'havien refusat, horroritzats: de cap manera no podien admetre els senyals visibles de la mort en el cos de la Mare de Déu. El ventre inflat, els peus descalços, l'aire terrenal de jove morta es van considerar fora de lloc i de teologia. No hi havia querubins ni núvols. Tot just el cos deixat estar. La mà que apunta a terra. El dolor de silenci fosc i esborrador. Una obra mestra.

I una llegenda, també: va córrer la brama que Caravaggio havia emprat de model el cos d'una prostituta ofegada al Tíber. D'altres van escampar que la prostituta era ben viva i exercia de mig amistançada de l'artista. Però no deien que preferia els homes, que tenia amants pintats com a efebs o Joans baptistes? La personalitat de Michelangelo Merisi se'ns presenta tan vibrant com esmunyedissa. Les especulacions no sembla que s'hagin d'aturar. Les investigacions, tampoc.

Els seus quadres, mentrestant, ens continuen interpel·lant. I colpint.

Núria Cadenes